

РЕСПУБЛИКАМИЗДАГИ ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТИНИНГ ЭКСПОРТДАГИ ЎРНИ

Маҳмудова Равшана Абдумўмин қизи

Талаба, Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти,

ravshanamahmudova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6035395>

МАҚОЛА ТАРИХИ

Qabul qilindi: 15-dekabr 2021

Ma'qullandi: 15-yanvar 2022

Chop etildi: 5-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

тўқимачилик, инвестиция, экспорт, ип калава, газлама, трикотаж, пайпоқ маҳсулотлари, тикувчилик, пахта толаси.

ANNOTATSIYA

Мақолада тўқимачилик саноати корхоналарида, тўқимачилик маҳсулотларини дунё бозорига олиб чиқиш ҳамда республиканинг инвестиция ва экспорт салоҳиятини кенг тарғиб қилиш масалалари ўрганилган.

Жаҳонда аҳоли сонининг доимий ошиб бориш тенденцияси кийим-кечак маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг доимий ошиб боришини келтириб чиқармоқда. Шу боисдан тўқимачилик тармоғининг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш умумий ҳажмидаги улуши ривожланган мамлакатларда, хусусан Германия, Франция, АҚШда 6-9 %ни, Италияда 12 %ни ташкил этган. Жаҳонда охириги 10 йилда иқтисодиётнинг глобаллашуви натижасида тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш марказлари Европа ва АҚШдан Жанубий-Шарқий, Марказий Осиё, Жанубий Америка мамлакатларига кўчди.(1) Шу боисдан тўқимачилик саноати ишлаб чиқаришни замонавий бошқарув усуллари қўллаган ҳолда янада ривожлантириш муҳим вазифа ҳисобланади.

Жаҳонда тўқимачилик корхоналари фаолиятини бошқаришда

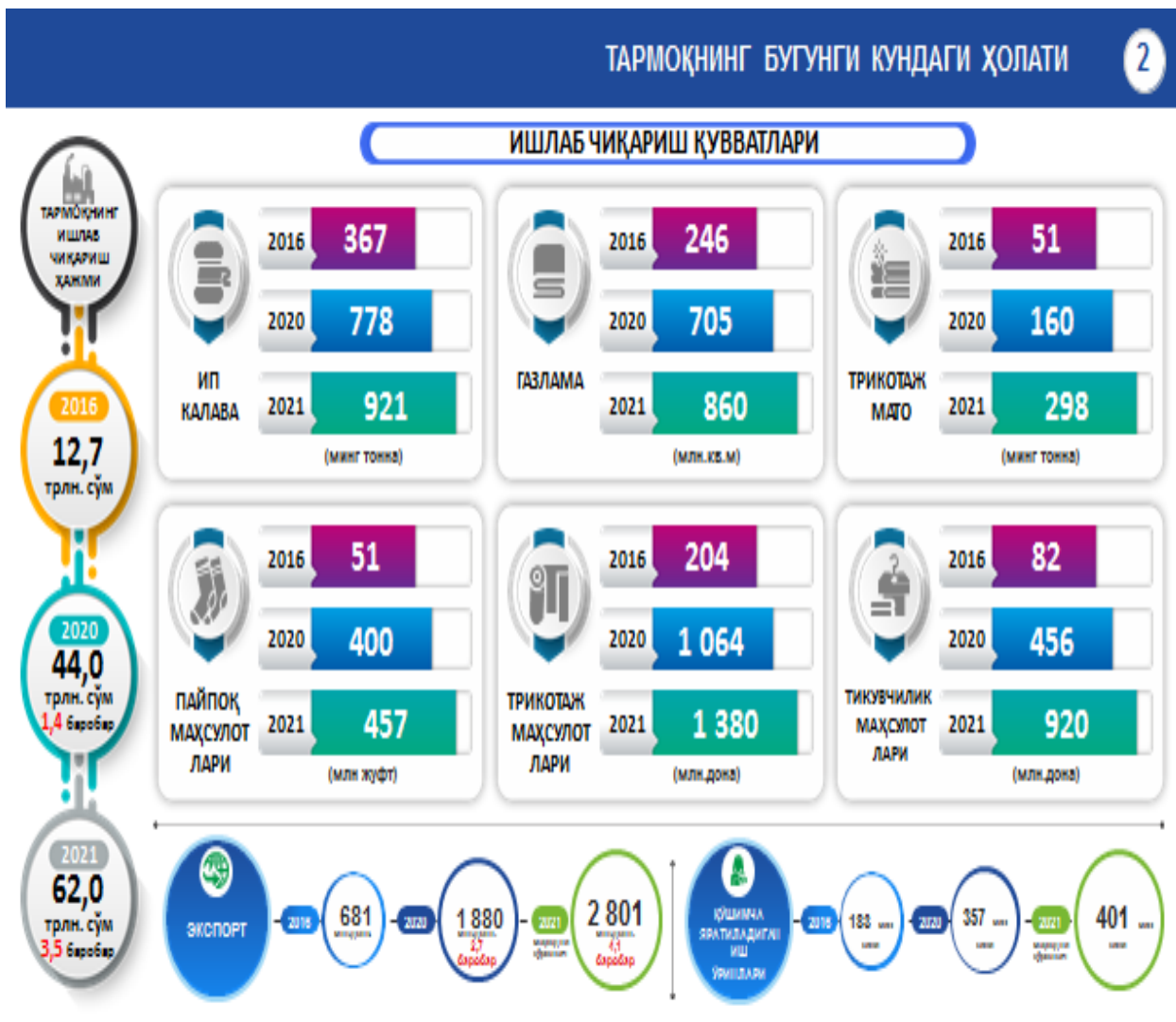
мақсадлар бўйича бошқариш, қиймат асосида бошқариш, фаолият самарадорлигини бошқариш йўналишлари бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилган. Шу билан бирга, ривожланиш стратегияси билан боғлиқ стратегияни моделлаштириш, баланслаштирилган кўрсаткичлар тизими (BSC), жараёнга йўналтирилган режалаштириш ва функционал-қиймат таҳлили, бюджетлаштириш ва бизнесни моделлаштириш, фаолият таянч кўрсаткичлари мониторинги (Key performance indicators - KPI) каби бошқарув технологиялари долзарб илмий масалалардир. Бу борада жаҳон амалиётида тўпланган тажрибаларни республикамиз тўқимачилик корхоналари амалиётига жорий этиш орқали улар фаолиятини бошқариш самарадорлигини ошириш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири саналади.

Республикамизда мустақиллик йилларида тўқимачилик саноатини янада ривожлантиришга жиддий эътибор қаратилиб, тармоқга хорижий инвестицияларни жалб этиш, сифат менежменти тизимини жорий этиш, бошқаришда инновацион усулларни қўллаш борасида кенг қўламдаги амалий ишлар қилинмоқда. Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “принципал жиҳатдан янги маҳсулот ва технология турларини ўзлаштириш ва шу асосда ички ва ташқи бозорларда миллий товарларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш”(2)

устувор йўналиш сифатида белгиланди. Мазкур вазифаларнинг муваффақиятли бажарилиши республикамиз тўқимачилик саноати корхоналарининг фаолияти самарадорлигини бошқариш механизмларини такомиллаштиришни тақозо этади.

Ҳозирги пайтда республикамиз тўқимачилик саноати “Ўзтўқимачиликсаноат” уюшмаси таркибига жамланган бўлиб, у ўз таркибига 19 тармоқни, 90 дан ортиқ йирик корхона ва бирлашмаларни олади. Тармоқнинг бугунги кундаги ҳолати қуйидаги расмда йиллар кесимида ишлаб чиқариш қувватлари бўйича маълумотлар берилган.(3)

1-расм. Тўқимачилик саноатида ишлаб чиқариш қувватлар

Тўқимачилик саноатида ишлаб чиқариш қувватлари ип калава, газлама, трикотаж мато, пайпоқ маҳсулотлари, трикотаж маҳсулотлари ва тикувчилик маҳсулотлари 2016-2021 йилларда ишлаб чиқарилганлиги 1-расмда кўрсатилган.

Тўқимачилик ва тикув трикотаж саноати республикамизнинг жадал ва шиддат билан ривожланиб келаётган саноатларидан биридир. Бунга юртимизнинг барча туманларида амалга оширилган тўқимачилик лойиҳалари ва яратилган иш ўринлари яққол далил бўла олади.

Сўнгги йиллар мобайнида тўқимачилик саноати кескин ўзгаришларга юз тутди. Бу энг аввало халқаро бозорларда ўзбек тўқимачилик маҳсулотларига бўлган қизиқиш ортаётганидан акс этмоқда. Айни дамда маҳсулотлар дунёнинг 70 дан ортиқ давлатларига 2.1 млрд.долларлик маҳсулот етказиб берилмоқда, маҳсулотларнинг 50% дан ортиғини тайёр тикув-трикотаж маҳсулотлари – яъни юқори қийматли маҳсулотларга тўғри келади.

Пандемия билан боғлиқ вазиятга қарамай тўқимачилик корхоналари томонидан 2020 йил натижаларига кўра 1.9 млрд.доллардан ортиқ маҳсулот экспорт қилинди. Янги бозорлар – Австрия, Греция, Қувайт давлатларига илк бор маҳсулот етказилди. Албатта, тўқимачилик маҳсулотларини дунё бозорига олиб чиқиш ҳамда республиканинг инвестиция ва экспорт салоҳиятини кенг тарғиб қилиш, ҳорижий инвесторлар ва савдо компанияларини жалб қилишда кўрғазма ва форумларинг ўрни алоҳида

таъкидлаш керак. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 декабрдаги ПФ-5285 фармони, 2019 йил 16 декабрдаги ПҚ-4186 сонли қарорида доимий равишда тўқимачилик кўрғазмаларини ўтказиш ва уларни халқаро кўрғазмалара календарига киритиш бўйича қатор топшириқлар берилган.

Ўзбекистон энгил саноати етакчи ва жадал ривожланаётган тармоқлардан биридир. Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, 2017-йилда саноатнинг мамлакатимиз умумий саноат ҳажмидаги улуши қарийб 30 %ни, ялпи ички маҳсулотдаги улуши қарийб 4%ни, ноз-неъматлар ишлаб чиқаришдаги улуши эса 44 %дан ортиқни ташкил этди. Сўнгги йилларда ишлаб чиқаришнинг йиллик ўсиши қарийб 18 %ни, экспорт ҳажми эса 10 %ни ташкил этди.

Ўзбекистон дунёдаги энг йирик табиий тўқимачилик толалари, ип-калава ва трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилардан биридир. Мамлакатда йилига маҳсулот ишлаб чиқарадиган 1000 дан ортиқ тўқимачилик корхоналари мавжуд бўлиб, уларнинг қуввати:(4)

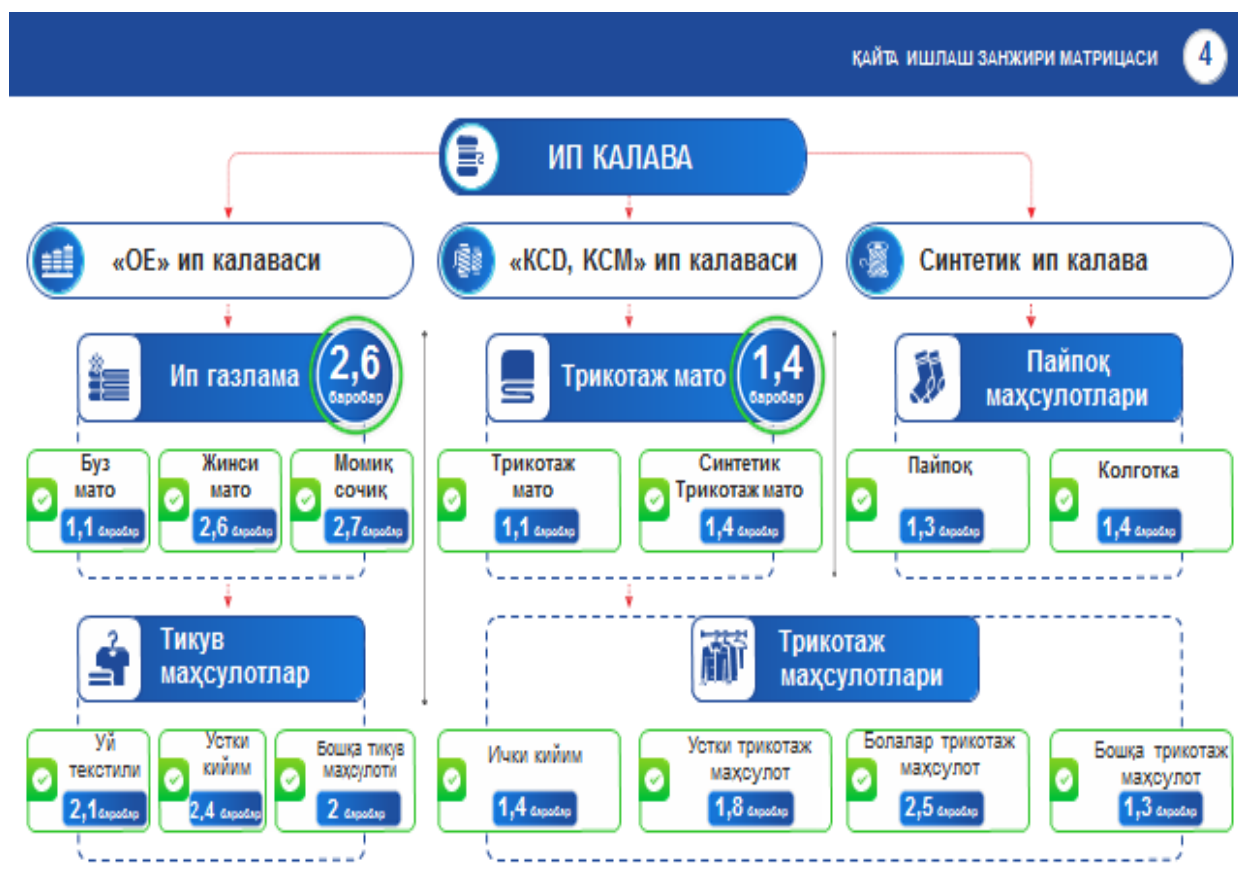
пахта толаси 706 минг тонна ва 510 млн. квадрат метр газламалар, шу жумладан:

- трикотаж – 89 та корхона;
- тайёр тўқимачилик маҳсулотлари – 495 та корхона;
- тикувчилик маҳсулотлари – 354 та корхона;
- пайпоқ – 54 та корхона;
- тўқимачилик галантерия – 20 та корхона етди.

Жанубий Корея, Ҳиндистон, Сингапур, Германия, Швейцария, Италия, Япония ва АҚШ давлат инвесторлари иштирокида 156 та тўқимачилик корхонаси ташкил этилди. Ушбу ассоциация корхоналарида кенг турдаги маҳсулотлар, жумладан, тиббиёт буюмлари, тўқилмаган матолар ишлаб чиқарилмоқда. Пахтадан тайёрланган буюмлар, комбинзонлар ва бошқа товарлар, шу билан бирга янги авлод маҳсулотлари - янги инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқиш ва уларнинг амалга оширилишини таъминлаш, ҳамда тўқимачилик соҳасида пахта занжирида энг юқори қўшилган қиймат тайёр трикотажд ва кийим-кечак маҳсулотларига тўғри келади.

Ўзбекистонда тўқимачилик саноатининг мамлакатимиз иқтисодий ривожланишидаги аҳамиятини инобатга олиб, 2017-2020-йилларда тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини янада ривожлантириш чоратадбирлари дастури амалга оширилмоқда. Дастурга кўра, 2020-йилга қадар ип-калава ишлаб чиқаришни 2,5 баробар, тайёр газламаларни – 2,8 баробар, тўқилмаган матоларни – 1,5 баробар, трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 2,7 баробар ошириш режалаштирилган. Тикув-тикув маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 3,2 баробар, трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 2,1 баробар, ипак ишлаб чиқаришни 2,1 баробарга ошириш режалаштирилган.

2-расм. Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини янада ривожлантириш чоратадбирлари дастури

2011 йилда газламалар ишлаб чиқариш ҳажми 85,63 миллион долларни ташкил

этган ва 2020-йилга бориб бу кўрсаткич 459,2 млн. квадрат метрни ташкил этиб

ва ишлаб чиқариш ҳажмининг 5,4 баробар ўсишини таъминлайди. 2017 йилда тахминан 1,2 млрд. АҚШ доллари миқдорида тўқимачилик маҳсулотлари экспорт қилинди. Шу билан бирга, инқироз даврида асосий турдаги хом ашё ва тўқимачилик нархлари пасайди. Тўқимачилик маҳсулотларининг асосий экспортчилари Россия, Туркия, Хитой, Европа Иттифоқи мамлакатлари, Жанубий Корея давлатларидан иборат.

2020-йилдан бошлаб Ўзбекистондан пахта экспорти бутунлай тўхтатилиши, барча хомашё республика ҳудудида қайта ишланиши очиқ эълон қилинди. 2018-йилнинг ўзидаёқ пахта толаси ишлаб чиқаришнинг 2016-йилга нисбатан 8% га ўсиши, экспорт қилинадиган пахта улуши кескин пасайиб, 18,4 фоизга тушиб, терилган пахтанинг 81,6 % мамлакатимизда қайта ишланган. Ўтган йили бу кўрсаткич экспортда 11%ни, маҳаллий қайта ишлашда эса 89 %ни ташкил этди. Шу билан бирга, пахта экспорти ҳажмининг қисқариши тўқимачилик, тикувчилик ва трикотаж маҳсулотлари экспорти ҳажми фақат ўсди. Шунини таъкидлаш керакки, оқ олтиннинг давом этаётган экспорти узоқ муддатли экспорт шартномалари бўйича мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ. 2021-йилда қайта ишланган пахта толасининг 99 % аллақачон маҳаллий саноат эҳтиёжлари учун ишлатилиши кутилмоқда. Соҳанинг сифат жиҳатидан ривожланишининг

асосий кўрсаткичлари қаторида унинг маҳсулотларига ташқи бозорда талабнинг ортиб бориши ҳам киради. Айти пайтда Ўзбекистон тўқимачилик саноати экспортга йўналтирилган. Маҳаллий корхоналарда ишлаб чиқарилаётган тўқимачилик ва тикувчилик маҳсулотлари ҳам ички, ҳам ташқи бозорда харидорлар орасида харидоргир бўлиб, йиллар ўтган сайин хорижий истеъмолчилар орасида тобора оммалашиб бормоқда. Тўрт йил давомида экспорт ҳажмини 2,1 баробар оширишга эришилгани ҳам яққол далолат беради. 2016-йилдаги 899 миллион доллардан 2020-йилда 1 млрд. 867 миллион долларда Ўзбекистон тўқимачилик ва тикувчилик маҳсулотлари дунёнинг кўплаб мамлакатларига етказиб берилмоқда, экспорт ҳам географияси йил сайин кенгайиб бормоқда. Мисол учун, 2016 йилда 60 та давлатга маҳсулот етказиб берилган бўлса, 2020 йилда бу кўрсаткич 71 тага етди. Аммо шунини таъкидлаш жоизки, ҳозирда тўқимачилик ва кийим-кечак экспортининг 89 фоизи фақат олти давлат ҳиссасига тўғри келади.(5)

Жадвал № 1

Тўқимачилик ва кийим-кечак экспортдаги улуши

№	Давлатлар	Экспортдаги улуши, %
1	Россия	36,5
2	Хитой	21,6
3	Қирғизистон	15,2
4	Туркия	11,4

5	Полша ва Қозоғистон	2,3
6	Полша ва Қозоғистон	2,3
	Жами	89

Демак, 2020-йил якунига кўра Россия 36,5 фоиз, Хитой 21,6 фоиз, Қирғизистон 15,2 фоиз, Туркия 11,4 фоиз, Полша ва Қозоғистон 2,3 фоизни ташкил этади. Шу билан бирга, тайёр тикувчилик ва трикотаж маҳсулотлари экспортининг 95 фоизи МДХ давлатлари ҳиссасига тўғри келади.

Ўзбекистон Президенти Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидлаганидек, тўқимачилик саноатида бу маҳсулот экспортини йилига қарийб 300 миллион долларга ошириш имконини беради. Бундан ташқари, тайёр тикувчилик ва трикотаж маҳсулотлари экспорт географиясини янада диверсификация қилиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Масалан, 2020 йилда деярли барча МДХ давлатларига етказиб берилган бўлса, шундан 52,5 Россия бозорига тўғри келган.(4)

2018-йилнинг ўзидаёқ пахта толаси ишлаб чиқаришнинг 2016-йилга нисбатан 8%га ўсиши экспорт қилинадиган пахта улуши кескин пасайиб, 18,4 %га тушиб, терилган пахтанинг 81,6 % мамлакатимизда қайта ишланган. Ўтган йили бу кўрсаткич экспортда 11 %ни, маҳаллий қайта ишлашда эса 89 %ни ташкил этди. Шу билан бирга, пахта экспорти ҳажмининг қисқариши тўқимачилик ва тикувчилик ва трикотаж маҳсулотлари экспорти ҳажми фақат ўсди. Шунини таъкидлаш керакки, оқ олтиннинг давом этаётган экспорти узоқ муддатли экспорт шартномалари бўйича мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ. 2021-йилда қайта ишланган пахта толасининг 99 фоизи аллақачон маҳаллий саноат

эҳтиёжлари учун ишлатилиши кутилмоқда.

Жанубий Корея, Ҳиндистон, Сингапур, Германия, Швейцария, Италия, Япония ва АҚШ давлат инвесторлари иштирокида 156 та тўқимачилик корхонаси ташкил этилди. Ушбу ассоциация корхоналарида кенг турдаги маҳсулотлар, жумладан, тиббиёт буюмлари, тўқилмаган матолар ишлаб чиқарилмоқда, пахтадан тайёрланган буюмлар, комбинезонлар ва бошқа товарлар, шу билан бирга янги авлод маҳсулотлари - янги инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқиш ва уларнинг амалга оширилишини таъминланди. Тўқимачилик соҳасида пахта занжирида энг юқори қўшилган қиймат тайёр трикотаж ва кийим-кечак маҳсулотларига тўғри келади. Ўзбекистонда тўқимачилик саноатининг мамлакатимиз иқтисодий ривожланишидаги аҳамиятини инобатга олиб, 2017-2019-йилларда тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини янада ривожлантириш чоратадбирлари дастури амалга оширилмоқда. Дастурга кўра, 2020-йилга қадар ип-калава ишлаб чиқаришни 2,5 баробар, тайёр газламаларни – 2,8 баробар, тўқилмаган матоларни – 1,5 баробар, трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 2,7 баробар ошириш режалаштирилган. Тикув-тикув маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 3,2 баробар, трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни 2,1 баробар, ипак ишлаб чиқаришни 2,1 баробарга ошириш режалаштирилган. 2011 йилда газламалар ишлаб чиқариш

ҳажми 85,63 миллион долларни ташкил этди.

Хулоса қилиб, 2020-йилда бу кўрсаткич 459,2 млн. квадрат метрни ташкил этди ва ишлаб чиқариш ҳажмининг 5,4 баробар ўсишини таъминланди. 2017

йилда тахминан 1,2 млрд. АҚШ доллари миқдорида тўқимачилик маҳсулотлари экспорт қилинди. Шу билан бирга, инқироз даврида асосий турдаги хом ашё ва тўқимачилик маҳсулотларининг нархлари пасайди.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.oecd.org
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони.
3. www.uzts.uz – “Ўзтўқимачиликсаноат” уюшмаси расмий сайти.
4. Азимова Ф.П., Юлдашев С.Н. Vidyabharati International Interdisciplinary Research Journal 13(2) ИССН 2319-4979. 2021-йил 25-декабр
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 12-февралдаги “Тўқимачилик ва тикувчилик саноатини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва унинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПК-4186-сон қарори.

